

УДК 334.012.82:339.543.62

Деркач Т. В.

КАНАДА – НАФТА: ВІД ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ДО РЕАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Розглянуто динаміку розвитку інтеграції економік Канади і США, Канади і Мексики у рамках НАФТА, проаналізовано основні результати їх взаємин, визначено основні проблеми і перспективи в реалізації Північноамериканської угоди про вільну торгівлю.

Аннотация. Рассмотрена динамика развития интеграции экономик Канады и США, Канады и Мексики в рамках НАФТА, проанализированы основные результаты их взаимоотношений, определены основные проблемы и перспективы в реализации Североамериканского соглашения о свободной торговле.

Annotation. The dynamics of development integration of economy Canada and USA, Canada and Mexico within NAFTA's is considered, the basic results of their mutual relations are analyzed, the basic problems and prospects in realization of the North American agreement about free trade are defined.

Ключові слова: НАФТА, економічна інтеграція, вільна торгівля, Північноамериканський інтеграційний союз, мінерально-сировинний комплекс.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що після набуття чинності в 1994 р. НАФТА економічна інтеграція Канади, США і Мексики вийшла на новий етап свого розвитку. Це призвело до якісних зрушень у взаєминах Канади і країн – учасниць НАФТА. Найбільш очевидний успіх НАФТА – це прискорений розвиток двосторонньої торгівлі між Канадою і Сполученими Штатами. При цьому очевидний в економічному плані зв'язок між прискореним формуванням і розвитком спільного енергетичного ринку транскордонних регіонів і реалізацією угоди про вільну торгівлю НАФТА. Канадо-мексиканські відносини також зазнали змін. Мексика є для Канади партнером номер один в Латинській Америці.

У науковій літературі останнім часом все більше уваги приділяється аналізу виникнення і динаміці розвитку регіональних об'єднань. Сюди можна віднести роботи таких авторів, як Комкова О. Г., Клінов В. Г., Соколов В. Н., Давидов А. Ю., Хорошилов Є. Є. та ін. Актуальність даної проблеми визначається тим, що Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), до складу якої входить супердержава США, є сьогодні найбільшим регіональним об'єднанням за величиною ВВП.

Мета даної статті полягає в аналізі участі Канади в реалізації Північноамериканської угоди про вільну торгівлю, масштабів взаємодії Канади із Сполученими Штатами та Мексикою. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити таке завдання – розкрити пріоритети економічної інтеграції Канади з країнами – учасницями НАФТА, та зміни у галузевій та просторовій структурах економіки.

У 1994 р. в Західній півкулі набрало чинності нове інтеграційне об'єднання – Північноамериканська угода

про вільну торгівлю (НАФТА), членами якої стали США, Канада і Мексика. Особливість даного об'єднання полягає в тому, що в нього входять відразу дві індустріально розвинуті країни – США і Канада (обидві входять у "Велику сімку"), і країна, що розвивається, – Мексика.

Варто зазначити, що вільна торгівля певними товарами між Канадою і США існувала ще в XIX столітті. Потім вона була перервана і у 60-ті роки XX століття поновилася. У 1965 р. було підписано угоду про лібералізацію торгівлі продукцією автомобільної промисловості, яка, у свою чергу, стимулювала інтеграцію і в інших галузях [1, с. 75]. У 1988 р. після трирічних переговорів було підписано американсько-канадську угоду про вільну торгівлю ФТА, згідно з якою протягом 10 років між США і Канадою повинна була сформуватися зона вільної торгівлі. Угода набрала чинності 1 січня 1989 р.

Реалізація договору про створення НАФТА дала можливість Канаді поліпшити свої економічні позиції; посилити взаємозв'язки з потужною економікою США; отримати відкритий доступ на мексиканський ринок товарів, послуг й інвестицій; підвищити зацікавленість іноземних інвесторів Канадою, одночасно забезпечуючи канадійцям більшу можливість здійснення інвестування в економіку країн – учасниць НАФТА; забезпечити можливість Канаді вийти на ринки країн Латинської Америки.

Канадські економісти припускали, що, діставши вільний доступ на широкі американські ринки, канадські компанії зможуть розвинути оптимальні, високоефективні виробництва і вкладати великі кошти у створення власних НДДКР "повного циклу".

Це дозволило поповнити число "технологічних парків", що виникли в Канаді, які ведуть бізнес у міжнародному масштабі [2, с. 8]. Розрахунки будувалися на тому, що корпорації зможуть об'єднати переваги обох сторін: доступ до джерел фінансування і в Канаді, і в США, сприятливий для інвестицій у НДДКР загальноекономічний клімат в Канаді, добре розвинену державну інфраструктуру НДДКР, одну з кращих у світі систем підготовки кваліфікованих науково-технічних кадрів і привабливість Канади для іммігрантів з числа кваліфікованих закордонних вчених і фахівців [2, с. 8]. І дійсно, поглиблення інтеграційних процесів і розгортання ринкової лібералізації привели до масштабної структурної перебудови в економіці. Передусім, були проведені приватизація державної власності, скорочення підприємницької діяльності державних корпорацій, послаблення регламентації приватного бізнесу, боротьба з бюджетними дефіцитами [2, с. 8]. Так, за період з 1992 по 2000 рр., частка держсектору відносно ВВП (виражена як частка в ньому загальнодержавних витрат) впала з максимального рівня 55 до 43,1 %, частка федеральних витрат відносно ВВП знизилася за цей же період з 19,7 до 14,2 %, паралельно, сумарні витрати влади провінцій і місцевих органів влади скоротилися з 35,3 до 26,4 % ВВП [2, с. 9].

На початок XXI століття Канада підійшла з високими показниками соціально-економічного розвитку. Про це свідчить обсяг ВВП з розрахунку на душу населення. Так, серед країн "Великої сімки" країна знаходиться на другому місці (38,4 тис. дол.) після США (46,4 тис. дол.) у 2009 р.

Канада, завдяки винятковому багатству і різноманітності природних ресурсів, освоєнню й експорту мінерально-сировинних ресурсів, завжди мала тісні економічні зв'язки з найбільш розвиненими країнами світу. Високі обсяги припливу і відпливу прямих інвестицій свідчать про те, що Канада відноситься до країн з найбільш відкритою економікою.

Торгівля із США складає близько 80 % загального обсягу торгівлі Канади. Американський капітал панує у

всіх ключових галузях господарства, за винятком фінансової сфери і землеробства.

Найважливішим чинником, що впливає на економічну систему Канади і політику держави в цілому та обумовлений угодою НАФТА, є постійний поступальний розвиток канадо-американської економічної інтеграції. Послідовне посилення взаємозв'язку з потужною економікою США привели до галузевої і територіальної структурної перебудови національної економіки Канади, зростання залежності молодшого партнера з інтеграції від економічної політики південного сусіда [3, с. 11].

Аналізуючи економічну інтеграцію США і Канади у рамках угоди 1994 р., необхідно відмітити зв'язок між реалізацією угоди про вільну торгівлю НАФТА і розвитком адміністративно-територіальних суб'єктів федерації Канади. У двох з десяти провінцій – Онтаріо і Квебек – проживає більше трьох п'ятих всього населення Канади. У той же час у чотирьох атлантичних провінціях налічується лише 7,7 % населення Канади, площа трьох північних федеральних територій складає дві п'яті площі федерації, проживає на ній 0,3 % громадян (табл. 1).

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний поділ Канади (2010 р.)

Назва	Площа (тис. км ²)	% території	Населення (тис. осіб)	% населення
Провінції				
Онтаріо	1 069	10,7	12 727	38,8
Квебек	1 541	15,4	7 765	23,7
Ньюфаундленд і Лабрадор	406	4,1	497	1,5
Острів Принца Едуарда	6	0,1	135	0,41
Нова Шотландія	55	0,6	914	2,8
Нью-Брансвік	73	0,7	729	2,2
Манітоба	650	6,5	1 167	3,6
Саскачеван	652	6,5	956	2,9
Альберта	661	6,6	3 545	10,8
Британська Колумбія	948	9,5	4 265	13
Території				
Юкон	536	5,4	32	0,1
Північно-Західні	1 180	11,8	44	0,1
Нунавут	2 200	22,1	32	0,1
Уся Канада	9 976		32 812	

Розширення міжнародної діяльності канадських провінцій і територій пов'язано з яскраво вираженою регіональною економічною спеціалізацією і експортною орієнтацією провідних галузей економіки. Темпи економічного освоєння різних регіонів Канади визначаються освоєнням в них багатих родовищ природних ресурсів і розвитком транспортної інфраструктури. Так, до 90 % всієї канадської нафти і природного газу добувається у провінції Альберта, у нафто- і газодобувній промисловості якої зайнято до 40 % робочої сили. У результаті зростання американських інвестицій у рамках НАФТА до 2000 р. під їх контролем виявилось 41,7 % канадських нафтогазових активів. У провінції Альберта, де зосереджено майже 3/4 канадського нафтодобування, понад половини нафтових пісків належить американським компаніям. З 2003 по 2007 рр. Альберта економічно зростала удвічі швидше за економіку всієї країни: валовий продукт за вказаний період виріс на 52,8 %, проти 26,2 % в середньому по країні. При цьому населення Альберти збільшилося за п'ять років на 9,9 %, тоді як населення всієї Канади – на 4,1 % [4, с. 58].

Розвиток двох інших регіонів західної частини – провінції Британська Колумбія і території Юкон – також випереджали середні темпи розвитку національної економіки – темпи їх зростання п'ять років підряд перевищували середні по країні. Якщо зростання економіки Британської Колумбії було пов'язане з будівельним сектором і зростанням інвестицій в об'єкти та інфраструктуру зимових Олімпійських ігор, то території Юкон – з масштабним видобутком в ній металів і мінералів, світові ціни на які різко зростали разом із цінами на вуглеводні [4, с. 59].

В умовах поглиблення економічної інтеграції із США в рамках угоди НАФТА зв'язки деяких канадських провінцій з певними американськими штатами стали розвиватися інтенсивніше, ніж із внутрішніми територіями.

Характеристикою взаємодії провінцій і штатів може служити той факт, що, принаймні, у чотирьох суб'єктах канадської федерації (Альберта, Онтаріо, Острів Принца Едуарда і територія Юкон) частка експорту в США перевищує в загальному обсязі зовнішніх відвантажень 90 %; ще у трьох (Британська Колумбія, Нью-Брансвік, Нова Шотландія) – 80 %; незначну торгівлю з США ведуть тільки Північно-Західні Території (5 % експорту) [5, с. 83].

У результаті широко розвинутих процесів економічної інтеграції між Сполученими Штатами і Канадою економісти заговорили про нове явище – виникнення упродовж 49-ї паралелі ланцюга транскордонних регіонів. На сьогоднішній день виділено чотири транскордонні регіони – Захід (Британська Колумбія, Альберта і американські штати Вашингтон, Айдахо, Орегон, Монтана, і в деяких випадках – Юкон з Аляскою); Степовий – Великі Рівнини (Альберта, Саскачеван, Манітоба, Монтана, Вайомінг, Північна Дакота, Південна Дакота, Мінесота); Великі озера – Хартленд у складі Онтаріо, Мічиган, Індіана, Огайо; і Схід (географічний регіон, що тягнеться від Атлантичного узбережжя до Великих озер та включає в себе Атлантичні провінції Канади, Квебек, штати американської Нової Англії – Мен, Нью-Гемпшир, Вермонт, Массачусетс, Коннектикут, Род-Айленд та штат Нью-Йорк) [5, с. 87]. Транскордонним районом, що повністю сформувався, вважається Захід, де є власний бренд – Каскадія.

Консолідація транскордонних районів підвищує їх конкурентоспроможність і шанси досягти успіху в боротьбі з виробниками з інших країн, що швидко глобалізуються, – Китаєм, Індією, Бразилією.

Підписання угоди НАФТА і подальше швидке розширення торговельно-економічних зв'язків між Канадою і США привели до виникнення торгових коридорів, які розглядаються як провідники економічної інтеграції із Сполученими Штатами.

Виділено шість торговельних коридорів, які утворюють, на думку експертів, "кровоносна канадської економіки", а саме [6, с. 58]:

між Онтаріо і Мічиганом – експорт-імпорт продукції автомобільної промисловості;

з Альберти в США – вивіз мінеральної енергетичної сировини;

з Онтаріо і Квебека до США – в обох напрямках рухаються машини й устаткування різного призначення;

коридор, по якому здійснюється вивіз з Канади до США продукції лісової і деревообробної промисловості;

коридор з імпорту-експорту комерційних послуг (туристичних, транспортних, урядових);

з продажу-купівлі сільгосптоварів і продукції рибальства.

На перші три коридори в сумі припадає близько половини всього канадського експорту в США: при цьому в першому і, особливо, в другому випадку, баланс торгівлі зводиться на користь Канади, а у випадку з торгівлею машинотехнічною продукцією – на користь США. Обсяг

обороту з решти трьох коридорів, хоча і не настільки значний, але теж робить свій внесок до формування активного торговельного балансу країни у галузі купівлі-продажу продукції деревообробної промисловості, сільгосптоварів і продукції рибальства. Негативний він для Канади лише в торгівлі послугами [6, с. 58].

У період 1991 – 2001 рр., названий канадськими експертами періодом "Нафтовського десятиріччя", стався потужний розвиток мінерально-сировинного комплексу (МСК) Канади. Нарощуванню обсягів двосторонньої торгівлі енергетичною сировиною додатково сприяло зняття митних бар'єрів, передбачених НАФТА. У 1994 р. США одночасно ліквідували 79 % ввізних мит на канадський експорт, в 1999 р. вивели з-під тарифного обкладення ще 1 200 товарів канадського походження. У цілому частка США в сумарному експорті мінеральної сировини Канади за перше десятиліття після набуття чинності угоди зросла з 70,6 до 88,5 %, енергетичних ресурсів – з 88,2 до 96,6 % (табл. 2) [7, с. 41].

Таблиця 2

Економічні взаємозв'язки Канади і США, %

Питома вага:	1991	2001	2007
США в загальному обсязі експорту Канади	75,4	83,7	76,9
США в загальному обсязі експорту продукції канадського МСК	70,6	88,5	83,5
США в загальному обсязі імпорту Канади	62,9	72,6	64,9
США в загальному обсязі канадського імпорту продукції МСК	51,8	35,7	36,6
Канади в загальному обсязі експорту США	20,2	22,4	21,4
Канади в загальному обсязі експорту продукції американського МСК	15,7	28,2	21,8
Канади в загальному обсязі імпорту США	18,6	18,9	16,2
Канади в загальному обсязі американського імпорту продукції МСК	15,6	27,2	23,1

Канада – це 85 % імпорту природного газу в США, 96 % – електроенергії, 27 % – палива для атомних електростанцій, і 16 % – імпорту в США нафти і нафтопродуктів [8, с. 4]. Майже увесь експорт надлишків виробництва енергоресурсів Канади прямує в США (табл. 3). У 2004 р. Канада вперше "випередила" Саудівську Аравію з постачання в США сирої нафти.

Таблиця 3

Експорт енергоресурсів з Канади, 2003 р. [8, с. 5]

Товари, що експортуються	Місце у світовому виробництві	Експорт (в млрд дол.)	Напрями експорту
Нафта і нафтопродукти	9-те місце (3,9 % світового виробництва)	31,6	США – 99 %
Природний газ	3-тє місце (7,3 % світового виробництва)	26,1	США – 100 %
Електроенергія	3-тє місце серед країн ОЕСР	1,9	США – 100 %

Експортна виручка Канади від продажу енергетичних ресурсів зросла за 2001 – 2005 рр. з 13 % майже до 20 % сукупних експортних доходів країни. У той же час

Канада виступає і як імпортер енергетичних ресурсів із Сполучених Штатів, головним чином, нафти, де 25 % імпорту йшло з США.

У плані диверсифікації експортних поставок канадських енергетичних технологій найбільш перспективним ринком є Мексика, яка стала перебудовувати свою зовнішньоторговельну стратегію у зв'язку із зобов'язаннями по НАФТА.

Таким чином НАФТА сприяє формуванню континентального енергетичного ринку.

Канада має загальну з США інфраструктуру, включаючи автомобільні дороги, залізничні колії, системи нафто- і газопроводів, загальний водний шлях по річці Св. Лаврентія і Великим озерам, у сфері електроенергетики, а також у галузі зв'язку. Через Канаду в США йдуть важливі вантажопотоки з Європи, тоді як через територію США до Канади – вантажі з Мексики і латиноамериканських держав.

Система газопроводів у Канаді тісно пов'язана з американськими газотранспортними компаніями. До них відноситься і найпротяжніший газопровід у Північній Америці – "Ерлайанс пайплайн" ("Союзний трубопровід"), який був введений у дію в кінці 2000 р. Протяжність його – 3 тис. км, а проектна вартість – 2,5 млрд дол. Прокачує він природний газ з Британської Колумбії у промислові райони США, розташовані в Приозер'ї [8, с. 10]. По території Канади пройде гігантський газопровід з Аляски – стратегічний проект, з реалізацією якого США пов'язують зміцнення своєї безпеки в середньо- і довгостроковій перспективі.

Електроенергетична мережа Канади і мережа США взаємодоповнюють одна одну, йдеться про єдину систему електропостачання.

Канада – найбільший у світі виробник уранової руди, що забезпечує приблизно одну третину світового виробництва. 27 % уранової сировини, яку використовують на атомних електростанціях США, має канадське походження. Приблизно 65 % медичних потреб США в ізотопах забезпечуються за рахунок канадського виробництва [8, с. 19].

Прискорений розвиток двосторонньої торгівлі між Канадою і США є головним успіхом НАФТА. За перші десять років її обіг виріс в 2 рази. З 1994 по 2003 рр. обсяг торговельного обігу потроївся, темпи зростання канадського експорту товарів і послуг складали в середньому 6,9 % на рік. Цьому сприяла подальша глобалізація економіки у формі створення мереж виробництва та кластерів.

Найбільш показовий приклад у цьому відношенні – північноамериканське автомобілебудування, де частини, деталі і компоненти цілих сім разів транспортуються з Онтаріо до Мічигану і назад, перш ніж готовий автомобіль зійде із заводського конвеєра. Так, перевезення вантажів через кордон для обслуговування північноамериканського виробництва навіть отримали в економічній літературі спеціальне найменування – "рикошетна торгівля" [9, с. 19].

Найважливішою особливістю Канади, тісно пов'язаною з розвитком інтеграційних процесів у Північній Америці, виступає висока частка іноземного, головним чином, американського капіталу в економіці країни.

Помітно збільшився потік обсягу американських прямих інвестицій в Канаді. За перші десять років інвестиції збільшилися з 83 498 млн дол. у 1995 р. до 192 409 млн дол. у 2003 р. Темпи зростання інвестицій перевершили зростання торгівлі. Так, середні темпи зростання канадських інвестицій у США за період 1994 – 2002 рр. складали 12,6 %, американських інвестицій у Канаді – 10,3 %. Створення НАФТА призвело до певних змін у взаєминах між Мексикою і Канадою. У 1993 р. Канада забезпечувала 3,1 % товарообміну Мексики. Після набуття чинності НАФТА і девальвації песо в Мексиці в 1995 р. обсяг торгівлі з Канадою виріс на 203,2 %.

Канада – другий експортний ринок Мексики і четверте джерело її імпорту. Проте питома вага Мексики в імпорті Канади складає всього 3,6 %, а в канадському експорті і того менше – 0,6 %. Це пояснюється тим, що велика частина канадської зовнішньої торгівлі приходить на ринок США, на решту всього світу залишається лише 13,9 % експорту і 39,3 % імпорту.

У Латинській Америці Мексика є важливим об'єктом додатку довгострокового канадського приватного капіталу – 3-тє місце після Чилі і Бразилії. Товарообіг Канади з Мексикою в 5 разів більший, ніж з Бразилією, в 12 разів більший, ніж з Чилі, і в 14 разів більший, ніж з Венесуелою. При цьому темпи зростання канадських інвестицій до Мексики з 1993 р. вищі, ніж в будь-яку іншу країну регіону. За десять років (1993 – 2003) їх обсяг виріс в 6,3 раза, тоді як до Чилі, що також пов'язано з Канадою двосторонньою угодою про вільну торгівлю, – в 4,7 раза, до Бразилії – в 2,2 раза [10, с. 32].

У Мексиці увагу канадського капіталу привертає розробка корисних копалин, видобуток золота, а також оброблювальні виробництва, як правило, середні за масштабами, що дозволяють виробляти продукцію з меншими витратами, ніж в Канаді [11, с. 68]. Канадські компанії розвивають свій бізнес в Мексиці поетапно – за рахунок невеликих інвестицій або придбань.

Наукова новизна обраного дослідження полягає в аналізі тенденцій і факторів динамічного розвитку та перебудови галузевих і просторових структур економіки Канади під впливом НАФТА, які призвели до інтенсифікації та диверсифікації відтворювальних процесів й обумовили місце Канади серед найбільш розвинених країн світу.

Підводячи підсумок, необхідно відмітити, що реалізація НАФТА є дуже важливою для Канади і відповідає глобальним інтересам країни. При цьому головний результат полягає в динамічному розширенні торговельно-економічних відносин між Канадою і США. Тільки за перші десять років значення американського ринку зросло практично для усіх галузей економіки Канади. За цей же період усі галузі канадської промисловості підвищили експортну квоту в сукупному обсязі своїх продажів, так само, як і частку імпорту у своєму споживанні. При цьому ефект від дії угоди НАФТА для Канади привів до прискореного зростання продуктивності в низкотехнологічних галузях промисловості і перерозподілу ресурсів на користь високотехнологічних галузей.

Канада – це країна, що володіє величезним енергетичним потенціалом, розвинутою інфраструктурою й отримує значні економічні вигоди від зовнішньої торгівлі енергетичними ресурсами. Нарощуванню обсягів двосторонньої торгівлі енергетичною сировиною додатково сприяло поступове зняття митних бар'єрів. У цілому частка США в сумарному експорті мінеральної сировини Канади за десятиріччя виросла з 70,6 до 88,5 %, енергетичних ресурсів – з 88,2 до 96,6 %.

Канадо-американська транспортна інфраструктура є високointегрованою, майже спільною північноамериканською інфраструктурою [10, с. 16].

Реалізація угоди прискорила процес регіоналізації Канади. Стрімке зростання канадо-американської торгівлі не супроводжувалося таким же швидким розширенням внутрішньоканадського товарообігу. У результаті в економічному плані канадські провінції стали відносно менше пов'язані одна з одною і набагато більше з певними американськими штатами. Посилення зовнішньоекономічної активності прикордонних канадських провінцій та американських штатів привело до появи транскордонних регіонів.

Для Канади одним з головних досягнень НАФТА є вихід на мексиканський ринок товарів, послуг та інвести-

цій. У результаті набуття чинності угоди обсяг прямих канадських інвестицій в Мексиці виріс. До 1994 р. він складав приблизно 200 млн дол. в рік, після приросту складав приблизно 500 млн дол. [10, с. 32].

Зараз у Мексиці ділові інтереси мають понад тисяча канадських компаній. Мексика – це динамічна регіональна держава, яка служить для Канади мостом на південь – в Латинську Америку.

Незважаючи на доповнюючий характер економіки Канади у рамках НАФТА, її участь у цьому регіональному економічному угрупованні буде сприяти подальшому прискоренню процесів інноваційного розвитку та обміну технологіями.

У Північноамериканській зоні вільної торгівлі політика передбачає перехід до глибокої інтеграції (deep/deeper integration) за рахунок пріоритетного інноваційного розвитку.

Розвиток "глибокої" економічної інтеграції в подальшому може призвести і до інтеграції політичної, але у формі, яка відрізняється від форми, що спостерігається в ЄС. Це, у свою чергу, може бути темою наступного наукового дослідження.

Література: 1. Клинов В. Г. Интеграция экономик США и Канады: результаты и перспективы [Текст] / В. Г. Клинов // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2006. – № 6. – С. 75–84. 2. Немова Л. А. Современный этап развития научно-технического потенциала Канады [Текст] / Л. А. Немова // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2003. – № 8. – С. 3–22. 3. Чернышов Г. Основные тенденции и направления развития экономики Канады в условиях глобализации [Текст] / Г. Чернышов // Международная экономика. – М. : ИД "Панорама", 2007. – № 10. – С. 10–19. 4. Валиуллин Х. Х. Пространственная подвижность экономик России, США и Канады [Текст] / Х. Х. Валиуллин // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2009. – № 12. – С. 47–62. 5. Комкова Е. Г. Канадские провинции, американские штаты, трансграничные регионы [Текст] / Е. Г. Комкова // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2007. – № 2. – С. 75–90. 6. Комкова Е. Г. О новых канадских подходах к изучению североамериканской экономической интеграции [Текст] / Е. Г. Комкова // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2009. – № 8. – С. 45–60. 7. Мальцев А. А. Сырьевой альянс. Минерально-сырьевая интеграция Канады и США: тенденции и перспективы [Текст] / А. А. Мальцев // Международная экономика. – М. : ИД "Панорама", 2009. – № 9. – С. 40–48. 8. Соколов В. Н. Энергетика Канады: основные особенности и тенденции развития [Текст] / В. Н. Соколов // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2006. – № 7. – С. 3–20. 9. Комкова Е. Г. Канада и НАФТА: экономические итоги десятилетия [Текст] / Е. Г. Комкова // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2005. – № 12. – С. 3–24. 10. Комкова Е. Г. Канадо-мексиканские отношения и НАФТА [Текст] / Е. Г. Комкова // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2004. – № 9. – С. 26–42. 11. Хорошилов Е. Е. Канадский капитал на развивающихся рынках и в странах с переходной экономикой [Текст] / Е. Е. Хорошилов // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – М. : "НАУКА" РАН, 2007. – № 3. – С. 59–77.